

Charakterystyka dziecka w wieku przedszkolnym

Opracowała: Anna Miszkiel

Wiek przedszkolny obejmuje okres życia dziecka od 3-7 lat. W literaturze nazwany jest także wiekiem średniego dzieciństwa. „Granice chronologiczne wieku przedszkolnego są względne (...) Bywają trzylatki nie przystosowane do udziału w grupie przedszkolnej oraz dzieci, które mogą pójść do szkoły przed ukończeniem 7 lat”.¹ Jest to niezmiernie ważny okres w życiu jednostki. Kształtuje się tu bowiem osobowość dziecka, następują duże procesy rozwojowe (rozwój fizyczny, umysłowy i emocjonalno – społeczny). „Określenie wiek przedszkolny wskazuje na główne zadanie, które stoi przed dzieckiem w tym okresie. Musi ono przygotować się do pójścia do szkoły. Warunkiem tego jest gotowość opuszczenia domu rodzinnego oraz do radzenia sobie z typowymi sytuacjami szkolnymi”.² Jest to okres charakteryzujący się specyficznymi właściwościami, z których za najważniejsze można uznać: potrzebę ruchu, działania, impulsywność, zmienność reakcji uczuciowych, zaciekawienie przejawiające się w stawianiu pytań, naśladownictwo z tendencją do odtwarzania i twórczego przetwarzania otaczającej dziecko rzeczywistości oraz myślenie konkretno – wyobrazeniowe.

Dziecko w tym okresie charakteryzują wyraźne osiągnięcia w rozwoju somatycznym i motorycznym. W tym wieku następuje dalszy rozrost organizmu dziecka, który polega na zwiększeniu się wymiarów i masy ciała. „W porównaniu z poprzednimi okresami rozwojowymi dziecko w wieku przedszkolnym coraz wolniej przybiera na wadze (2- 3kg rocznie), natomiast dość szybko rośnie (przyrost wysokości 5-7 cm rocznie). W budowie ciała dzieci obserwuje się wyraźne dysproporcje: krótkie kończyny, zwłaszcza nogi, w stosunku do dużej głowy i dość wydłużonego tułowia. Jednakże wraz z wiekiem dziecko traci podskórną tkankę tłuszczową, a dość szybki rozwój kończyn dolnych sprawia, że jego sylwetka smukleje”.³ W tym wieku wzrasta także sprawność narządów wewnętrznych. Ok 5 r. ż pojemność płuc wzrasta i oddech staje się głębszy. Jest to skutek rozrostu masy i siły dużych grup mięśniowych. Jednocześnie dzieci w tym wieku dość często zapadają na choroby górnych dróg oddechowych, przyczyną bywa przerost układu limfatycznego. Natomiast układ nerwowy rozwija się w wolniejszym tempie niż w pierwszych trzech latach życia, jednakże stale doskonalą się jego budowa i funkcje. Następuje także wzrost wagi mózgu. „Z rozwojem strukturalnym układu nerwowego łączy się jego rozwój funkcjonalny. Dzięki temu czynności dziecka stają się coraz bardziej skoordynowane i mniej impulsywne. Dziecko potrafi dłużej

¹ *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, PWN, Warszawa 1986, s.416

² *Psychologiczne portrety człowieka*, red. A.I. Brzezińska, GWP, Gdańsk 2005, s.165

³ *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, PWN, Warszawa 1986, s.419

odbierać bodźce nerwowe. Jednakże układ nerwowy jest nadal podatny na zmęczenie, co sprawia, że dziecko zdobywa się z trudem na dłuższy jednostajny wysiłek, a woli zabawy i zajęcia bardziej urozmaicone”⁴

Rozwój ruchowy jest mniej gwałtowny niż w poprzednich okresach i cechuje go względna harmonijność. Do podstawowych sprawności ruchowych należą: chód, bieg, skoki, wspinanie się i inne formy przystosowania do terenu. We wczesnej fazie wieku przedszkolnego ruchy rąk i nóg są słabo skoordynowane. Dziecko biegnie na całych stopach, tułów ma wyprostowany, krok krótki. Natomiast już dzieci 6-letnie biegną nie tylko szybciej, lecz także bardziej harmonijnie i estetycznie. To dzięki lepszej koordynacji nóg i rąk, pochyleniu tułowia i unoszeniu kolan.⁵ Wzrasta umiejętność utrzymania ciała w równowadze. Wskaźnikiem równowagi statycznej jest np. umiejętność stania na jednej nodze-na całej stopie i na palcach. Natomiast równowagi dynamicznej-ćwiczenia na równoważni, obroty i skoki. W tym okresie następuje doskonalenie i rozwój ruchów narzędziowych (praksji), co wpływa na wzrost samodzielności i zaradności dziecka. Dzieci trzy i czteroletnie ubierają się i rozbierają przy pomocy dorosłego, natomiast większość dzieci 5-letnich potrafi już samo się ubierać i rozbierać. Mają jeszcze trudności z takimi czynnościami jak: wiązanie sznurowadeł, czy zapinanie guzików. Ruchy te są już w pełni zautomatyzowane u dzieci 6-7 letnich.

Podstawową formą aktywności dziecka w wieku przedszkolnym jest zabawa. Jest charakterystycznym zachowaniem wszystkich dzieci zdrowych oraz ma duże znaczenie dla ich rozwoju psychicznego. Wygotski(1967) przedstawia zabawę jako wiodący czynnik ogólnego rozwoju. Uważa, że zabawa stwarza „strefę najbliższego rozwoju, w której dziecko może działać na wyższym poziomie niż jest przewidziany dla jego wieku, czego przykładem może być wykonywanie niektórych ruchów składających się na czynność pisania. W zabawie dzieci działają w sposób bardziej kompetentny niż poza nią. Dzięki czemu dorośli mogą obserwować strefę najbliższego rozwoju dziecka czyli kierunki i obszary jego rozwoju. Zabawa stanowi drogę budowania gotowości szkolnej- uczestnicząc w różnorodnych zabawach , dziecko przygotowuje się do roli ucznia.”⁶

„W trzecim roku życia dzieci najczęściej bawią się równolegle obok siebie, niekiedy obserwując i naśladując się nawzajem, lecz nigdy nie wchodząc w prawdziwe interakcje. Około 4 roku życia zabawa staje się uspołeczniona, pojawiają się sporadyczne interakcje. Początkowo te interakcje są dość sztywne, lecz szybko pojawia się wymiana w formie

⁴ *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, PWN, Warszawa 1986, s.422

⁵ *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży* ,red. M. Żebrowska, PWN, Warszawa 1986, s.422-424

⁶ *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2*, red. J. Strelau, D. Doliński, GWP, Gdańsk 2008, s.203

turn-taking (przejawiania zachowań komplementarnych) i współpracy.”⁷ Psychologowie wyróżniają wiele rodzajów zabawy. Do głównych rodzajów należą: zabawy tematyczne, konstrukcyjne, ruchowe, dydaktyczne, gry z regułami. Szczególnie ważne są zabawy w rolę, przyjmowane przez dzieci na ogół zgodnie z płcią. Piaget ściśle wiąże rozwój zabawy z rozwojem inteligencji i stwierdza, że można po części ocenić poziom rozwoju na podstawie obserwacji jego zabaw. Wyróżnia trzy stadia aktywności zabawowej: zabawa sensoryczno-motoryczna (od urodzenia do końca 2 roku życia dziecka), zabawa symboliczna, gdzie dziecko wykorzystuje fantazję (między drugim a siódmym rokiem życia) i zabawa w rolę, właściwa dla poziomu operacyjnego, gdzie dziecko w zabawie wykorzystuje reguły i procedury, procesy myślowe dziecka są bardziej logiczne. Zdaniem Wygotskiego najważniejszą dla rozwoju formą działalności, są zabawy symboliczne czyli w udawanie, zabawy na niby. W wieku przedszkolnym to właśnie dzięki wyobraźni, która staje się dominującą funkcją psychiczną, dziecko jest w stanie stwarzać sytuacje na niby. Jest to możliwe, ponieważ potrafi oddzielić pole wizualne od pola sensu. Potrafi używać przedmiotów, udając, że są czymś innym niż w rzeczywistości. To kolejny krok do momentu, w którym dziecko zacznie posługiwać się myśleniem abstrakcyjnym. Dziecko zaczyna wtedy manipulować wyobrażeniami czyli tworami abstrakcyjnymi. Stopniowo zmienia się w zabawie relacja między polem wizualnym a polem sensu. Początkowo, dominuje jeszcze to co widzi, jednak stopniowo uniezależnia się od tych ograniczeń np. gdy zrozumie sens wyścigu potrafi wybrać w swoim otoczeniu przedmioty zastępcze, które mogą pełnić funkcję rekwizytów istotnych w zabawie w wyścig. Dalszy rozwój prowadzi do tego, że pole sensu staje się istotniejsze niż pole wizualne. Pozwala to w zabawowej formie zrealizować pragnienie niezależnie od tego, w jakich warunkach aktualnie znajduje się dziecko.⁸ Ponadto zabawa na niby stwarza dogodne warunki do kształtowania umiejętności samokontroli.

Począwszy od wieku przedszkolnego, dzieci spędzają coraz więcej czasu w towarzystwie rówieśników niż dorosłych. Dzieci w tym wieku zwykle nie potrzebują już tak silnej więzi emocjonalnej ze swoimi rodzicami, jak było we wcześniejszych okresach. W tym wieku dziecko zauważa także, że rodzice wiedzą i umieją dużo więcej niż ono. Jeśli czegoś nie rozumie – to ich pyta, jeśli czegoś nie potrafi – prosi ich o pomoc. Dziecko w wieku przedszkolnym często znacznie przecenia możliwości swoich rodziców, urastają oni w jego wyobraźni do rangi postaci idealnych. Do uczucia miłości w stosunku do nich dołącza się

⁷ *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęstwa do dorosłości*, A. Birch, T. Malim, PWN Warszawa 1999, s.30

⁸ *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2*, red. J. Strelau, D. Doliński, GWP, Gdańsk 2008, s.202

szacunek i uznanie.⁹ Dziecko w tym wieku coraz dłużej i częściej pozostaje poza bezpośrednią opieką rodzica. Pojawiają się zabawy wspólne, oparte na kontynuowaniu działań różnych dzieci. Na początku wieku przedszkolnego, dziecko w sytuacji konfliktu z rówieśnikiem, zamiast dążyć do odzyskania kontaktu, porzuca go i szybko znajduje innego rówieśnika. Jest to związane z tendencją dziecka do działania- jak to określa Wygotski- po linii najmniejszego oporu, a więc uzyskania maximum przyjemności przy minimum wysiłku. Z czasem dziecko będzie skłonne wyrzec się możliwości realizacji swoich pragnień, lub zmienić formę ich realizacji , a więc uczynić krok w kierunku współpracy. Aby uniknąć przykrych doświadczeń: poczucia straty czy poczucia winy po utracie kolegi do zabawy dziecko stara się zapamiętać i stosować społecznie akceptowane zasady współpracy.¹⁰

Na uwagę zasługuje rozwój emocjonalny dzieci 3 i 4 letnich. U dziecka trzyletniego silnie manifestuje się potrzeba rozładowania emocji. Służy temu mruganie powiekami, obgryzanie paznokci, tiki twarzy i innych części ciała, masturbacja czy ssanie palca. Ponadto Trzypiółtka wyraża poczucie braku bezpieczeństwa częstym płaczem, pojękiwaniem i ciągłym zapytywaniem matki. Ten brak poczucia bezpieczeństwa i żądane wyłączności dotyczy także relacji koleżeńskich. Popada także w emocjonalne skrajności- np. w jednej chwili jest bardzo nieśmiały a w innej zuchwały do przesady. O czterolatkach mówi się, że są nie do opanowania i to właściwie w każdym rodzaju aktywności: ruchowo, emocjonalnie, społecznie. Czterolatek biega, kopie, bije, niszczy przedmioty, ucieka itd. Dziecko w tym wieku uwielbia przeciwstawiać się rodzicom, ich poleceniom, gdzie nie skutkują nawet surowe kary. Wyobraźnia także nie ma granic, gdyż bardzo często żywa wyobraźnia wyraża się upodobaniem dziecka do stwarzania sobie wymagowanego towarzystwa. Ponadto czterolatek musi mieć możliwość sprawdzenia się, może się także wydawać zbyt pewny siebie i swoich możliwości.¹¹

W czasie rozwoju dziecka okresy względnie dobrej równowagi, kiedy dziecko jest zadowolone , pewne siebie i łatwe w e współżyciu, przeplatają się z okresami nierównowagi. W tym czasie dziecko miota się chwyta się nowych rzeczy, pragnie zbyt wiele, a przystosowanie do innych ludzi jest dla niego za trudne, ponieważ jego własne dążenia i chęci są zbyt mocne. W ten sposób zrównoważony pięciolatek ustępuje miejsca hałaśliwemu sześciolatkowi. W tym wieku dziecko podlega gwałtownym emocjom i jest rozdzierane przez skrajności. W jednej chwili Was kocha, w następnej nienawidzi. Teraz dziecko chce być w

⁹ , *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2*, red. J. Strelau, D. Doliński, GWP, Gdańsk 2008, s.221

¹⁰ Tamże, s.224

¹¹ *Rozwój psychiczny dziecka od 0 do 10 lat. Poradnik dla rodziców, psychologów i lekarzy*, F.L. Ilg, L. Bates Ames, S.M. Baker, GWP, Gdańsk 2005, s. 36-40

centrum świata, nawet jeśli nie rozwinęło jeszcze w pełni poczucia własnej tożsamości. Wszystko musi być tak jak chce sześciolatek. Oni się nie dostosują, to inni muszą się dostosować. Jest im ciężko pogodzić się z krytyką, z własną winą czy karą. Są nieustępliwe w stosunku do innych, wszystko musi być tak jak one chcą.¹² Zdaniem E. Eriksona, który w roku 1956 roku przedstawił 8 etapów rozwoju dziecka dla każdego etapu charakterystyczna jest sytuacja wywołująca emocjonalny kryzys, który musi zostać pokonany, by przejść do kolejnego etapu rozwoju.

Kolejnym wyraźnym zjawiskiem dającym się zaobserwować w okresie przedszkolnym jest segregacja płciowa. „Okolo 3 roku życia chłopcy wolą bawić się z chłopcami, a dziewczynki z dziewczynkami, każdy na własnym terenie we własny sposób(...) Przyjaźń chłopców w znacznie większym stopniu opiera się na dominacji i współzawodnictwie. Wśród chłopców obserwujemy wyższy stopień rywalizacji pomiędzy bliskimi kolegami, niż między tymi, którzy nie są ze sobą blisko związani. Dziewczynki chętniej bawią się w mniejszych grupach (...) i większą wagę przywiązują do bliskości i wyłączności relacji przyjaźni. Natomiast chłopcy chętniej podejmują rywalizację w grupach zespołowych, w których obowiązuje wyraźny podział ról i złożony zbiór reguł, wysoko cenią sobie umiejętność współpracy z jednej strony, a z drugiej- rywalizacji oraz przewodzenia w grupie”¹³

W wieku przedszkolnym dochodzi do przesunięcia się zainteresowań dziecka z tego, co zewnętrzne i dostępne zmysłom, na to co wewnętrzne i niedostępne w bezpośrednim poznaniu. Dziecko zgłębiając sens zjawisk ćwiczy się i doskonali w posługiwaniu się równocześnie mową i myśleniem, rozwija się zarówno pod względem intelektualnym, jak i komunikacyjnym, Jeśli samo nie jest w stanie czegoś zrozumieć, pyta o to swoich rodziców, jeśli coś zrozumie, natychmiast im to komunikuje.¹⁴ Myślenie słowne to potoczne myślenie dziecka w wieku przedszkolnym. Zdaniem Piageta jest bardziej realistyczne niż myślenie egocentryczne, ale mniej realistyczne niż intuicyjne. W wieku 18 miesięcy dziecko posiada słownik liczący ok 50 słów, które umie powiedzieć i około 100 słów, które rozumie (Benedict, 1979). Uczenie się słów następuje szybko przez następnych kilka lat i w wieku około 6 lat większość dzieci dysponuje słownikiem liczącym ok 14 tysięcy słów (Carey 1977).¹⁵ „Zainteresowanie językiem i coraz większa płynność posługiwania się nim sprawiają

¹² *Rozwój psychiczny dziecka od 0 do 10 lat. Poradnik dla rodziców, psychologów i lekarzy*, F.L. Ilg, L. Bates Ames, S.M. Baker, GWP, Gdańsk 2005, s. 43-44

¹³ *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2*, red. J. Strelau, D. Doliński GWP, Gdańsk 2008, s.224-225

¹⁴ *Psychologiczne portrety człowieka*, A. I. Brzezińska, GWP, Gdańsk 2005, s.170-171

¹⁵ *Psychologia dziecka*, R.Vasta, Marshall M. Haith, S. A. Miller, WSiP, Warszawa 1995, s. 414

„że trzylatek staje się wymarzoną kompanią i poszukiwanym członkiem każdej grupy. Jego słownik i sprawność językowa wzrosły niebywale, a podobnie zdolność rozumienia innych. Można więc wydawać mu polecenia, lecz także zabawiać go językiem, a i on sam potrafi bawić się nim doskonale. Uwielbia nowe słowa które często działają na niego jak czarodziejskie zaklęcia(...)Słowa takie jak „nowy”, „inny”, „duży”, „niespodzianka”, „tajemnica” wskazują na coraz większą fascynację nowymi horyzontami”¹⁶

”Zdaniem E. Clark (1995) aż do 6 r. ż dziecko opanowuje średnio 9-10 słów dziennie. Oprócz opanowywania słów występujących w ich ojczystym języku, dzieci tworzą wiele nowych słów, tzw. neologizmów. W budowaniu neologizmów korzystają z zasad gramatyki języka ojczystego. Między 3 a 5 r. ż. wykazują tendencję do tworzenia neologizmów, występując w roli „genialnego lingwisty”, który dobrze zna reguły gramatyczne. Po tym okresie tendencja do spontanicznego tworzenia neologizmów zanika. Nadal jednak przejawiają zdolność do tworzenia słów przez analogie do już znanych.”¹⁷ W wieku przedszkolnym dziecko opanowuje wiele sprawności komunikacyjnych. Jedną z nich jest umiejętność opowiadania. Młodsze dzieci zaliczają do opowiadania także opisy, starszaki coraz częściej wiążą historię z działaniem opartym na celu i uwzględniają pojawienie się przeszkód i zakończenie historii. Jednakże ich opowiadania składają się z wielu epizodów i nie łączą się one w sposób przyczynowo-skutkowy. Opowiadania te zawierają najczęściej konflikty interpersonalne. Wykorzystanie wiedzy o stanach psychicznych pojawia się dopiero ok 6 r. ż. W tym okresie bogaci się także struktura opowiadania dziecka. Dzieci opowiadają zwykle o zdarzeniach codziennych, liczba opowiadań o niecodziennych zdarzeniach wzrasta między 3-5 r. ż. Starsze dzieci podejmują w opowiadaniach tematy fikcyjne (znane z literatury, telewizji lub są wytworem ich wyobraźni.”¹⁸

W okresie wieku przedszkolnego zauważa się stopniowe zmniejszenie się udziału działań spontanicznych na rzecz działań o charakterze reaktywnym. Przez większą część etapu przedszkolnego dziecko działa spontanicznie i ulega swoim pragnieniom, jeśli czegoś zechce, to chce tego od razu. Domaga się tego usilnie, a gdy tego nie dostanie, bez zastanowienia podejmuje działania by to osiągnąć. Zdaniem Wygotskiego, spontanicznie działające dziecko jest na zewnątrz takie samo jak wewnątrz, a gdy czegoś pragnie grymas,

¹⁶ *Rozwój psychiczny dziecka od 0 do 10 lat. Poradnik dla rodziców, psychologów i lekarzy*, F.L. Ilg, L. Bates Ames, S.M. Baker, GWP, Gdańsk 2005, s. 36

¹⁷ *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka. Tom 2*, red. B. Harwas- Napierała, J. Trempała, PWN, Warszawa 2001, s. 107

¹⁸ *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka. Tom 2*, red. B. Harwas- Napierała, J. Trempała, PWN, Warszawa 2001, s. 108-109

ruch i zachowanie je zdradzają. Łatwo jest je rozszyfrować. Lecz nie oznacza to, że łatwo jest kierować jego działaniami. Pragnienie i spontaniczny sposób działania powodują, że maluch często zabiera zabawki rówieśnikom.¹⁹ Dzieci w wieku przedszkolnym pragną tego, czego jeszcze nie poznały, z czym nie miały kontaktu, a wszystko to czego dziecko nie zna pobudza jego wyobraźnię. W powstawaniu wyobrażeń dziecka niebagatelne znaczenie ma jego wcześniejsze doświadczenie. Przypomina się im to co zdarzyło się w przeszłości, szczególnie to co związane było z silnymi emocjami. Ważny udział w spontanicznych działaniach dziecka ma udział sposób funkcjonowania jego pamięci. Pamięć ta działa w sposób mimowolny. Dziecko w niewielkim stopniu panuje nad procesem zapamiętywania i odtwarzania. Procesy te podobnie jak działania zachodzą spontanicznie. Zanim dziecko zacznie siebie pytać i od siebie oczekiwać odpowiedzi, jeszcze przez lata będzie to robiło w różnych formach w stosunku do rodziców i nauczycieli. Im bliżej 7 roku życia, tym częściej zanim dziecko coś zrobi, w jego przeżyciu pojawi się tak zwany moment intelektualny, tzn. dziecko zacznie myśleć o tym co przeżywa. Z czasem zachowanie dziecka straci w ten sposób bezpośrednią łączność przeżycia z zachowaniem.²⁰

Rozwój dziecka to wzajemne powiązanie i przeplatające się ze sobą sfery rozwoju fizycznego, psychicznego, społecznego i emocjonalnego. Każde dziecko jest indywidualną jednostką, która rozwija się w swoim naturalnym tempie. Jednak zmiany te występują w typowym porządku i są charakterystyczne dla danego przedziału wiekowego. Wiek przedszkolny to bardzo ważny etap w życiu dziecka, które rozwija wiele nowych umiejętności, stymulujących dalszy prawidłowy rozwój dziecka.

”Istotą rozwoju jest zmiana zachodząca w czasie- zmiana, która nie jest przypadkowa, tymczasowa albo łatwo odwracalna”²¹

¹⁹ Tamże ,s.172-173

²⁰ *Psychologiczne portrety człowieka*, A. I. Brzezińska, GWP, Gdańsk 2005, s.175

²¹ *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, H. Rudolph Schaffner, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 1

Bibliografia:

1. *Rozwój* F.L. Ilg, L. Bates Ames, S.M. Baker, *psychiczny dziecka od 0 do 10 lat. Poradnik dla rodziców, psychologów i lekarzy*, GWP, Gdańsk 2005
2. B. Harwas- Napierała, J. Trempała(red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka. Tom 2*, PWN, Warszawa 2001
3. J. Strelau, D. Doliński(red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2*, GWP, Gdańsk 2008
4. A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, PWN Warszawa 1999
5. R.Vasta, Marshall M. Haith, S. A. Miller, *Psychologia dziecka* WSiP, Warszawa 1995
6. M. Żebrowska(red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1986,
7. A. I. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka* GWP, Gdańsk 2005
8. H. Rudolph Schaffner, *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010
9. H. Rudolph Schaffner, *Psychologia dziecka*, PWN, Warszawa 2005